

Kordian – Juliusz Słowacki

Epoka

Romantyzm – utwór uważany jest za jeden z trzech najważniejszych polskich dramatów romantycznych.

Autor

Juliusz Słowacki (1809-1849). Jeden z największych polskich twórców romantyzmu. Był autorem wierszy, dramatów, licznych listów, a także tekstów filozoficznych; uchodzi za twórcę tzw. [filozofii genezyjskiej](#) – od tytułu dramatu *Genezis z Ducha*. Spośród wielkich twórców polskiego romantyzmu on jeden oglądał wydarzenia powstania listopadowego i czuł atmosferę tych dni. Doświadczenia te zaowocowały wielkim dramatem politycznym o współczesności, jakim jest *Kordian*.

Dzieło

Kordian powstał w 1833 roku w trakcie pobytu Słowackiego w Szwajcarii i miał być przede wszystkim próbą oceny powstania listopadowego, zgłębieniem przyczyn jego klęski oraz polemiką z systemem mitów stworzonych przez Adama Mickiewicza w III części *Dziadów* i *Księgach narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*.

Stanowił również swoisty obrachunek z dotychczasowym romantyzmem, z wykreowanym przez romantycznych twórców zespołem konwencji, schematów, które na tyle utrwaliły się w kulturze, że można było spojrzeć na nie z pewnym krytycznym dystansem, ocenić je, a nawet wyszydzić.

Geneza

Kordian Juliusza Słowackiego powstał w Genewie w 1833 roku, w 1834 roku autor bezimiennie opublikował go w Paryżu. Miał być przede wszystkim próbą oceny powstania listopadowego, zgłębieniem przyczyn jego klęski oraz polemiką z mitami stworzonymi przez Adama Mickiewicza. Planowany był jako dzieło na miarę *Dziadów*; Słowacki toczył z Mickiewiczem ideowo-osobisty spór.

Słowacki odwołał się w *Kordianie* do wydarzeń historycznych z 1828 i 1829 roku (czyli z okresu bezpośrednio poprzedzającego wybuch powstania listopadowego). W grudniu 1828 roku zawiązany został spisek koronacyjny skupiający grupę podchorążych z Piotrem Wysockim na czele. Celem spisku było wywołanie powstania przeciw carowi, a hasłem do walki miało być zabicie cara i jego rodziny podczas uroczystości koronacyjnych w Warszawie 24 maja 1829 roku. Zamach na cara nie doszedł do skutku między innymi z powodu oporu, na jaki spiskowa młodzież natknęła się zarówno ze strony ugodowców, jak i starszego pokolenia działaczy patriotycznych (m.in. Juliana Ursyna Niemcewicza).

Dramat ukazał się drukiem w roku 1834 i miał stanowić pierwszą część obszernej trylogii – prawdopodobnie o bohaterach powstania listopadowego – która jednak nigdy nie powstała. Cała trylogia nosić miała tytuł *Kordian*. Pierwszej części – nawiązującej do przygotowywanego w 1829 roku zamachu na cara Mikołaja I, który koronował się wówczas na króla Polski – znanej nam dziś jako *Kordian*, Słowacki nadał osobny podtytuł: *Spisek koronacyjny*.

Gatunek

Dramat romantyczny, najbardziej charakterystyczny gatunek epoki.

- Zrywa z przyczynowo-skutkowym ciągiem wydarzeń, z zasadą trzech jedności typową dla dramatu klasycznego i Arystotelesowską zasadą mimesis.
- Sfera realna łączy się w nim z metafizyczną, pozaziemską (np. w *Przygotowaniu*).
- Akcja ma charakter fragmentaryczny: zamiast ciągu faktów – powiązane ze sobą epizody.
- Utwór, z założenia niesceniczny, czyli bardzo trudny do wystawienia w teatrze, ma kompozycję otwartą: nie wiemy, jak skończą się losy tytułowego bohatera.
- Cechuje go zmienność nastrojów, operowanie kontrastami, synkretyzm gatunkowy i rodzajowy: oprócz elementów dramatycznych są tu również epickie, np. opowieści Grzegorza, oraz liryczne, np. monolog Kordiana na górze Mont Blanc.
- Główny bohater to postać silnie zindywidualizowana, wybitna, niezwykle wrażliwa i emocjonalna, wewnętrznie rozdarta, osamotniona, ale jednocześnie skłonna do buntu i zdolna do poświęcenia się w imię celów wyższych.

Czas i miejsce akcji

Akcję cechuje wielowątkowość, czas zdarzeń jest rozległy, a miejsca zmieniają się ze sceny na scenę.

- I tak *Przygotowanie* dzieje się w noc sylwestrową 1799 roku, w chacie czarnoksiężnika Twardowskiego w górach Karpackich, kiedy stwarzani są przywódcy powstania.
- Akt I to lata dwudzieste XIX wieku, a zdarzenia rozgrywają się w wiejskiej posiadłości Kordiana.
- Akt II to rok 1828, a kolejne miejsca, do których trafia bohater, to: James Park w Londynie, Dover w Anglii, willa we Włoszech, Watykan, szczyt Mont Blanc.
- Akt III rozgrywa się w maju 1829 roku, w czasie koronacji cara Mikołaja I. W tym akcie również akcja przenosi się kilkakrotnie. Rozgrywa się: na placu przed Zamkiem Królewskim w Warszawie, we wnętrzu kościoła katedralnego, w podziemiach katedry św. Jana, w salach Zamku Królewskiego, na placu Saskim i placu Marsowym.

Treść

Dramat tworzą:

- *Przygotowanie*,
- *Prolog*,
- trzy kolejne akty dramatu.

Przygotowanie i *Prolog* – dwie początkowe części nie mają bezpośredniego związku z następującymi po nich trzema aktami. Najprawdopodobniej zostały przez Słowackiego zaplanowane jako wstęp do całej trylogii.

Przygotowanie

- **Czas akcji:**
noc z 31 grudnia 1799 roku na 1 stycznia 1800. Według Słowackiego ta data stanowi przełom wieków XVIII i XIX. W rzeczywistości jako początek nowego wieku przyjmuje się jego pierwszy rok, a więc początkiem wieku XIX powinna być północ z 31 grudnia 1800 na 1 stycznia 1801 roku.
- **Miejsce akcji:**
przy chacie Twardowskiego w Górach Karpackich.
- **Postacie to istoty ze świata nadprzyrodzonego:**
 - Czarownica,
 - diabły (którym przewodzi Szatan, ważną rolę odgrywa też Mefistofeles),
 - Archanioł i chór aniołów.

Szatan przebiega myślą dzieje świata, charakteryzuje wiek XVIII i układa plan działania na nadchodzący wiek XIX. Ma to być stulecie czynu zbrojnego, walki o wolność. Dlatego jako cel Szatan wybiera Polaków, naród rozpoczynający walkę o niepodległość. Nakazuje Mefistofelesowi (temu samemu, który opętał wcześniej Fausta!) podporządkować sobie tym razem „jakiegoś żołnierza” (żołnierzem tym będzie Kordian). Następnie diabły na rozkaz Szatana wrzucają do kotła różne składniki, a później wywołują z niego kolejno postacie wojskowych i cywilnych przywódców powstania listopadowego. Pod koniec sceny ciemne moce znikają wypędzone imieniem Boga i pojawia się siła dobra: chór aniołów z Archaniołem na czele.

Prolog

Trzy osoby prologu wygłaszają trzy monologi. Są to swoiste programy ideowe dotyczące poezji i misji poety:

- **Pierwsza Osoba Prologu:**
W tej wypowiedzi znajduje się wiele nawiązań do biblijnej Apokalipsy. Tematem jest – poezja. Jej rola polega na dostarczeniu zdruzgotanemu klęską narodowi łagodnej pociechy. Poeta-prorok, przedstawiający się jako „duch Apokalipsy”, sam pragnie przyjąć na siebie męki i ciosy spadające na cały naród. Ten zaś ma biernie oczekiwać na „dzień zmartwychwstania”. Jest to nie tylko fragment, który ujawnia sąd autora w tej kwestii, lecz także polemika z Mickiewiczem.
- **Druga Osoba Prologu:**
Wypowiada krytykę pierwszego stanowiska, demaskuje je.
- **Trzecia Osoba Prologu:**
Odcina się zarówno od pierwszej, jak i drugiej wypowiedzi. Zadaniem poezji jest przechowanie dziejów powstania, przypominanie Polakom historii ich walk.

Akty I, II i III, czyli koleje losu Kordiana

Akt I. Składa się z 3 scen.

Na początku utworu czytelnik poznaje Kordiana jako piętnastoletniego młodzieńca cierpiącego na ból istnienia. Rzecz dzieje się w ziemiańskim dworze. Stary sługa Grzegorz opowiada bohaterowi trzy opowieści – trzy propozycje życia. Bohater nie potrafi się odnaleźć w rzeczywistości, pragnie dokonać wielkich czynów, szuka sensu życia, jest nieszczęśliwie zakochany w pannie o imieniu Laura. Dama nie traktuje młodocianego kochanka poważnie – wręcz pogardliwie i szyderczo. Kordian odjeżdża w ustronne miejsce, strzela sobie w głowę. Jego sługa – Grzegorz – krzyczy: „Pan się zastrzelił!”, ale – jak okazuje się w dalszej części – Kordian żyje nadal. Jak to się dzieje – chybił czy ocalał – nie wiadomo.

Akt II. – zatytułowany Rok 1828. Wędrowiec. Składa się z 5 scen.

Kordian żyje. Przemierza Europę, widzimy go w Londynie, we Włoszech, w Watykanie u papieża, na Mont Blanc, gdzie wygłasza swój monolog. Kordian podróżuje – poznaje mechanizmy rządzące światem, dojrzewa, pozbywa się młodzieńczych złudzeń:

- W James Parku w Londynie spotyka dozorcę, który uświadamia mu, że podstawą funkcjonowania angielskiego społeczeństwa jest pieniądz: tak jak krzesło w parku można sobie kupić krzesło w parlamencie.
- Przedmiotem przetargu jest również miłość. Wioletta, piękna Włoszka, porzuca swojego kochanka, kiedy ten informuje ją, że stracił majątek.
- W Watykanie Kordian spotyka się z papieżem. Ten stwierdza, że Polska doznała „niebieskiej łaski”, gdy władzę objął car. I zapowiada, że „na pobitych Polaków pierwszy kłatwę rzuci”.

Ważny punkt utworu i dziejów Kordiana – monolog na Mont Blanc.

Swoją życiową misję odkryje Kordian dopiero na szczycie Mont Blanc wśród ukochanej przez romantyków górskiej przyrody. Wygłasza słynny monolog. Znajduje swą misję – postanawia związać swe dalsze losy z walką o niepodległość Polski. Z okrzykiem „Polska Winkelriedem narodów!” – Kordian zostaje przeniesiony do Polski (na chmurze).

Akt III. – zatytułowany *Spisek koronacyjny*. Składa się z 10 scen.

Car Mikołaj koronuje się na króla Polski. Głosy tłumu ujawniają poglądy społeczeństwa w tej sprawie. W scenie IV w podziemiach, w kościele św. Jana, odbywa się zebranie spiskowców, wśród których działa podchorąży – Kordian. Spiskowcy dyskutują, a potem głosują, czy dokonać zamachu na cara, czy nie. Grosz – za życie, kula za śmierć władcy. Przeważają grosze...

Jakie są argumenty przeciwników zamachu?

Po pierwsze byłaby to hańba dla Polski, której tron nigdy nie został splamiony krwią, poza tym obawiają się reakcji Europy i kary boskiej. Kordian jednak w uniesieniu sam decyduje się dokonać zamachu – w nocy ma bowiem wartę w zamku.

Ważne sceny w *Kordianie* Słowackiego

- **Scena V** – próba zabójstwa cara – to ważny moment, gdy Kordian kieruje się do sypialni cara, by go zabić. Kiedy jako podchorąży pełni wartę w Zamku Królewskim, poprzez długi szereg komnat samotnie udaje się do sypialni cara, by go zabić. Bezskutecznie – przestępują mu drogę Strach i Imaginacja, bohater uświadamia sobie grzech, który ma popełnić – zabójstwo i królobójstwo. Nie jest w stanie tego uczynić. Mdleje na progu sypialni carskiej.
- **Scena VI** rozgrywa się w szpitalu wariatów. Ujęty, Kordian trafia najpierw do szpitala dla umysłowo chorych. Spotyka tu Mefistofelesa ukrywającego się pod postacią Doktora. Aby uzmysłwić Kordianowi bezsens jego działań, Doktor przywołuje dwóch wariatów, którym (podobnie jak Kordianowi) zdaje się, że poświęcają się za ludzkość (pierwszy twierdzi, że jest drzewem krzyża, do którego przybito Chrystusa, drugi – że ręką podtrzyma niebo, aby nie spadło ludziom na głowy).
- **Scena VII** – na placu Saskim Kordian, na rozkaz księcia Konstantego, dokonuje konno skoku przez piramidę z karabinów, czym uzyskuje sobie uznanie wielkiego księcia, lecz car jest nieugięty i każe rozstrzelać Kordiana.
- **Scena IX** to rozmowa cara z bratem – wielkim księciem, która obnaża ciemne sprawy obu monarchów, lecz Konstanty uzyskuje ułaskawienie Kordiana.
- **Scena X** – egzekucja. Po spowiedzi żandarmi wiodą Kordiana na miejsce kaźni (plac Saski). Ma zostać rozstrzelany. Do egzekucji może jednak nie dojść, gdyż na żądanie wielkiego księcia Konstantego car Mikołaj I podpisał ułaskawienie Kordiana. W ostatniej scenie Słowacki buduje napięcie – zaczyna się egzekucja, już słychać werble, ręka oficera unosi się w górę, by wydać rozkaz – a adiutant pędzi z ułaskawieniem. Czy zdąży – nie wiadomo.

Tematy i problematyka utworu

Kordian to dzieło złożone, o bogatej problematyce – Słowacki podejmuje zagadnienia psychologiczne, filozoficzne, społeczne, historiozoficzne, etyczne.

Najważniejsze:

- Podsumowanie i ocena powstania listopadowego.
- Polemika z Adamem Mickiewiczem – dotycząca tematu poezji, mesjanizmu, ocen powstania.
- Portret psychologiczny Kordiana jako Polaka pielgrzyma i jako bohatera romantycznego, temat poszukiwania w życiu celu i sensu przez młodego człowieka, rozwoju, przemiany, dojrzewania – kolejnych etapów rozwoju człowieka.
- Koncepcja Polski jako „Winkelrieda narodów” – dyskusja o mesjanizmie.
- Temat werterowski – dyskusja o niespełnieniu i rozczarowaniu światem, sytuacji jednostki wrażliwej w społeczeństwie.

- O Polakach – „duszy narodowej” Polaków i „duszy świata”, misji Polski i postrzeganiu jej w Europie.
- Temat etyczny – o odwiecznej walce Dobra ze Złem, o niegodziwych czynach dokonywanych w imię szlachetnych idei.
- Romantyczny indywidualizm – o roli jednostki w dziejach narodu i kraju.

Najważniejsi bohaterowie *Kordiana* Słowackiego

- **Kordian** – tytułowy, główny bohater
Melancholik i marzyciel, przerażony światem, a jednocześnie nieustannie szukający w tym świecie sensu. Osierocony przez ojca, prawdopodobnie wychowywał się pod opieką Grzegorza. Nie chce poprzestawać na małym – to cecha ludzi ambitnych i wrażliwych. Kordian nieustannie szamocze się sam ze sobą i musi stawić czoło kolejnym rozczarowaniom. Jest typem bohatera romantycznego, ale także polskim przykładem bohatera dojrzewającego, przechodzącego kolejne przemiany. Początkowo młodziutki, nadwrażliwy chłopiec przerażony światem, poszukuje idei, próbuje się zabić. Potem przechodzi szkołę życia podczas europejskiej podróży. Staje się człowiekiem aktywnym, podejmuje konkretne zadanie. Nie jest już skoncentrowany wyłącznie na sobie – chce poświęcić się dla ojczyzny. Ale zadania nie wykona – być może dlatego, że jest zbyt słaby, rozchwiany, niepewny, a może dlatego, że nie można do szlachetnego celu dążyć, postępując niemoralnie (zabójstwo). W więziennej celi miejsce dawnej melancholii zajmuje w duszy Kordiana nieokiełznany bunt, by nie powiedzieć nienawiść wobec złych ludzi, złego świata. Sposób, w jaki bohater żegna się z życiem, świadczy jednak wyraźnie, że zostało w nim wiele dawnej wrażliwości. Tak jak do końca pozostał samotny, przez nikogo niezrozumiany.
- **Grzegorz**
Stary sługa na szlacheckim dworze, w przeszłości legionista. Człowiek prosty, typowy przedstawiciel ludu, w dużej mierze żyjący jeszcze w świecie wartości oświeceniowych. Niezwykle troskliwy, zastępujący Kordianowi ojca, prawdopodobnie wychowywał chłopca. Choć zupełnie nie potrafi go zrozumieć, pozostaje mu wierny aż do końca. Stara się leczyć „jaskółczy niepokój” tytułowego bohatera, stawiając mu wzorce życiowe zawarte w trzech opowieściach: bajce o Janku (niemal oświeceniowy wzór życiowej zaradności i użytecznego postępowania) i historiach o Napoleonie i Kazimierzu (postaciach – wzorach do naśladowania).
- **Laura**
Naręczona tytułowego bohatera, prawdopodobnie sporo od niego starsza. Traktuje go raczej jak syna lub podopiecznego niż ewentualnego kochanka. Jest osobą mocno stąpającą po ziemi – nie rozumie Kordiana, jego wrażliwość i „jaskółczy niepokój” uważa za kaprys nieokrzęsanego młodzieńca, o czym świadczą jej ironiczne uwagi i drwiące pytania. Zarzuca mu marzycielstwo, co w jej ustach brzmi jak obelga. Może dlatego, że sama nie chce od życia zbyt wiele. Potrafi być złośliwa i szydercza, ale nie jest pozbawiona wrażliwości – kiedy urazi Kordiana, ma potem wyrzuty sumienia. Nie

potrafi wszakże odwzajemnić uczucia młodzieńca, który kocha ją miłością czystą, pełną – tego rodzaju uczucie jest dla niej niedostępne.

- **Mikołaj I**

Znienawidzony przez Polaków car Rosji koronowany na króla Polski. Uosobienie tyrana i wroga ojczyzny. Boi się, że Konstanty podburzy przeciwko niemu lud, i dlatego uwalnia Kordiana. Wymyślne okrucieństwo wobec ludzi jest dla niego rozrywką i sposobem na zabicie nudy. Bawi go wymierzanie dotkliwych kar, upokarzanie podwładnych, ale także politycznych przeciwników. Spokój to uczucie mu obce: wszędzie węszy spisek. Nie jest pewny nawet lojalności własnego brata – podejrzewa go o próbę zamachu. U Słowackiego car nie ma w sobie nic z królewskiego dostojeństwa i powagi. Ma za to kilka cech... diabelskich – na przykład zdolność władania dymami siarki i prochu – co sprawia, że staje się postacią groteskową.

- **Wielki książę Konstanty**

To narzucony Polakom władca Królestwa Polskiego, który jednak liczy się ze zdaniem ludu i polskiego wojska, choćby ze strachu przed buntem. Z trudem przychodzi mu opanowanie – często postępuje pod wpływem emocji. Dzięki temu, że jest spontaniczny i porywczy, brat Mikołaj łatwo nim manipuluje, choćby przez prowokowanie kłótni. Emocjonalne zachowanie, nerwowe gesty, wypowiedane w pośpiechu słowa i urwane zdania nie przysparzają mu autorytetu władcy, ale dzięki temu – na tle innych bohaterów – wydaje się naturalny. Konstanty cieszy się o wiele większym poparciem Polaków niż Mikołaj. To właśnie wielki książę robi wiele, by uratować życie Kordianowi – chce dzięki temu zachować autorytet w wojsku polskim i pozyskać poparcie ogółu ludności. Jego cele są sprzeczne: z jednej strony ma być gwarantem pełnej zależności Królestwa od cesarstwa, z drugiej – chce zyskać dla siebie i rządzanego przez siebie Królestwa jak największe uprawnienia. Z tego między innymi wynika konflikt Konstantego z Mikołajem.

- **Szatan**

Uosabia w utworze zło. Zmienia skórę niczym kameleon, przybiera coraz to nowe postacie, zręcznie podporządkowujące sobie ludzką duszę. Jednocześnie zło tkwi w samym człowieku – dlatego postacie, jakie przybiera Szatan, choćby Doktora w szpitalu wariatów, są tylko fantazją, projekcjami ludzkich obaw, rozterek, wyrzutów sumienia, instynktów. Szatan wie, czego chce człowiek – i właśnie to mu podsuwa. Szatańskie postacie tworzą między innymi bohaterów powstania listopadowego, i to w taki sposób, aby spodobały się ludowi. To Szatan podsyca, między innymi w samym Kordianie, uczucie zemsty: stara się sprowadzić bohatera na drogę zła i wiecznego potępienia. Przed drzwiami cara popycha Kordiana do zbrodni – znakomicie nim manipuluje, gra na jego uczuciach, podsyca emocje. Szatańską moc ma również Doktor ze szpitala wariatów, który szyderczo kpi z Kordiana i zaszczepia w jego sercu nienawiść. Wbrew pozorom Doktor nie jest jednak postacią realną, lecz projekcją myśli Kordiana, dylematów jego duszy.

- **Spiskowcy**

W podziemiach katedry św. Jana zastanawiają się, czy dokonać zamachu na życie cara Mikołaja. Spiskowców jest stu pięćdziesięciu pięciu – wszyscy, w celach konspiracyjnych, przebrani. Z tej grupy wyróżnia się Prezes, który przewodniczy naradom (współcześni dopatrywali się w nim Niemcewicza), oraz Ksiądz (pewne jego

cechy wskazywały na podobieństwa do późniejszego biskupa krakowskiego Skórkowskiego) – obaj są zdecydowanymi przeciwnikami zamachu, który według nich jest straszliwą zbrodnią przeciwko prawom Bożym.

- **Papież**

Grzegorz XVI pokazany zostaje przede wszystkim jako obrońca istniejącego w Europie absolutystycznego porządku, w którym władza kościelna jest ściśle związana ze świecką. U Słowackiego to postać groteskowa – powaga urzędu, który sprawuje, i zasady, jakie głosi, mają się nijak do infantylnego wręcz zachowania papieża: wykonuje dziwne gesty (macha chustką), okazuje się niewolnikiem etykiety i konwencji, nie słucha swego rozmówcy i mówi od rzeczy. W dodatku jego słowa raz po raz przerywa papuga, złośliwie komentująca rozmowę Kordiana z namiestnikiem Kościoła.

Charakterystyka Kordiana

Prezentacja

Młody szlachcic polski, o oryginalnym imieniu Kordian – wymyślonym celowo przez Słowackiego, by podkreślić uczuciowość postaci (od kord – kordis – serce). Nie wiadomo wiele o realiach dotyczących dworu czy majątku Kordiana – wydaje się dość zamożny, sądząc z trybu życia i podróży po Europie.

Cechy charakteru

Jest to bohater ulegający przemianom.

- **Punkt wyjścia:** piętnastoletni młodzieniec, nieszczęśliwie zakochany w Laurze, cierpiący na chorobę wieku. Popełnia na wzór Wertera samobójstwo – sytuuje go to w typie postaci weterowskiej, wrażliwej, niepokodzonej ze światem. Jest przykładem typowego romantycznego marzyciela – słabego, niedojrzałego, poszukującego bezskutecznie życiowego celu. Jednocześnie jest to bohater obdarzony ogromną wrażliwością – „jaskółczym niepokojem” serca. Kordian cierpi na Weltschmerz, czyli romantyczną chorobę wieku objawiającą się apatią, nudą, niechęcią do życia, brakiem poczucia sensu i celu istnienia. Z melancholią i pustką egzystencjalną walczy w nim chęć poznania życia we wszystkich jego przejawach – „sto we mnie żądz, sto uczuć, sto uwiędłych liści”.
- **Drugi etap** – romantyczny wędrowiec – poszukiwacz sensu życia, pragnący poświęcić się dla jakiejś wielkiej idei. Obserwator świata. Tu Kordiana cechuje spostrzegawczość, poczucie dystansu wobec świata, postawa pełna gorczy i buntu wobec praw panujących w świecie. Poznawszy mechanizmy rządzące ludzkim społeczeństwem (pieniądz), Kordian znajduje się na „najwyższej igle góry Mont Blanc” w szwajcarskich Alpach. Typowy romantyczny indywidualista, w słynnym zdaniu: „Jam jest posąg człowieka, na posągu świata” wyraża podziw dla siebie i swojej wyjątkowości.
- **Trzeci etap** – spiskowiec, żołnierz, romantyczny, szlachetny straceniec, niedoszły zabójca cara. Kordian postanawia związać swój los z walką o niepodległość Polski, chce dokonać

czynu sam:

*Narodowi zapisuję, co mogę... krew moją i życie,
I tron do rozrządzenia próżny*

Ujawnia się w ten sposób teatralne upodobanie Kordiana do pięknych i niezwykłych gestów, daje o sobie znać romantyczny indywidualizm, przejawiający się w dumie i pogardzie dla tłumu, a także rozmiłowanie w roli strażnika-mściciela.

Jednakże Kordian nie spełnił zapowiedzi – nie udało mu się zabić cara. Pokonały go urojenia pochodzące z jego własnego wnętrza, lęki i zahamowania osadzone w głębiach psychiki. Czyn, którego się podjął, wydał mu się w drodze do carskiej sypialni pełnym grozy krwawym koszmarem, obrzydliwością estetyczną i tu ujawniają się dalsze cechy charakteru – nieskazitelną etyczna, szlachetność, honor szlachcica – a przy tym chwiejność i słabość charakteru, niemoc, hamletowski rozdźwięk pomiędzy zamierzeniem a czynem.

Kordian wobec innych

- Bardzo istotną cechą Kordiana jest jego skrajna samotność. Kordian nie miał żadnych przyjaciół, a raczej... sam nie chciał być niczym przyjacielem. Wychodzi to na jaw w scenie spowiedzi:

KSIĄDZ

(...)

Teraz, mój synu, przed wieczności drogą

Nie masz co komu przekazać na ziemi?

KORDIAN

Nic.

KSIĄDZ

I nikogo na ziemi?...

KORDIAN

Nikogo.

KSIĄDZ

Nie byliż ludzie przyjaciółmi twemi?...

KORDIAN

Nikt.

KSIĄDZ:

Tyś mi tego nie powiedział grzechu!

Zlituj się nad nim, Boże! Wielki Boże!

Ocena Kordiana

Ocena Kordiana nie jest prosta. Trudno go nie podziwiać – szlachetność, wrażliwość, pogarda dla fałszu, obłudy – te cechy wzbudzają szacunek. Jego prawość nie pozwala mu zabić. Ale – wrażliwość przeradza się w nadwrażliwość, nieskazitelną moralną w – słabość. Pełen dobrych zamiarów, Kordian nie jest w stanie niczego dokonać – budzi politowanie.

Kordian jako bohater romantyczny

Konstrukcja Kordiana jako bohatera literackiego realizuje schemat bohatera romantycznego, choć Słowacki dokonuje już pewnych modyfikacji:

- Punkt wyjścia – młody, wrażliwy, poeta, dotknięty odmową ukochanej. Nie znajduje zrozumienia w świecie, czuje się wyobcowany.
- Stały punkt biografii romantycznej – próba samobójcza, niewyjaśniona – niby Kordian się zastrzelił, ale żyje dalej.
- Podróże – metafory dojrzwania i poznania świata. To nowy element w biografii bohatera romantycznego.
- Moment kulminacyjny – przemiany, porzucenia etapu prywatnej tragedii na rzecz działania dla ojczyzny. W przypadku Kordiana następuje podczas monologu na górze Mont Blanc.
- Etap walki o ojczyznę – samotność w tej walce. Kordian pozostaje sam po losowaniu – gdy spiskowcy odrzucają ideę zamordowania cara. Postanawia sam dokonać czynu.
- Dwuznaczne moralnie działanie motywowane wielką ideą – zabójstwo, a nawet królobójstwo w imię wolności Polski.
- Dylematy moralne, wrażliwość i rozterki psychiczne – ujawniają się szczególnie mocno w scenie nieudanego zamachu.
- Biografia otwarta – nie wiadomo, czy adiutant zdąży z ułaskawieniem, czy wyrok zostanie wykonany.

Kompozycja *Kordiana* Słowackiego

***Kordian* jest przykładem dramatu romantycznego** – najważniejszego gatunku dramaturgicznego, ukształtowanego w okresie romantyzmu, w opozycji do reguł dramaturgii klasycystycznej.

***Kordian* Juliusza Słowackiego spełnia cechy gatunku następująco**

Synkretyzm rodzajowy – pomieszanie rodzajów literackich; oczywiście, jest to przede wszystkim dramat, lecz zawiera partie liryczne (list do Laury, monolog na Mont Blanc) i epickie (opowiadanie Grzegorza);

Zerwanie z regułą trzech jedności:

czasu

- w Przygotowanie – noc sylwestrowa 1799 roku
- w akt I – lata 20. XIX wieku
- w akt II – rok 1828
- w akt III – maj 1829 roku, koronacja cara Mikołaja I

miejsca

- w *Przygotowanie* – chata czarnoksiężnika Twardowskiego w Górach Karpackich
- w akt I – wiejska posiadłość
- w akt II – James Park w Londynie, Dover w Anglii, willa we Włoszech, Watykan, szczyt Mont Blanc
- w akt III – plac przed Zamkiem Królewskim w Warszawie, wnętrze kościoła katedralnego, podziemia katedry św. Jana, sale Zamku Królewskiego, szpital wariatów, plac Saski, więzienie, plac Marsowy

akcji

- wątek miłosny,
- wątek polityczny,
- wątek moralny,
- wątek fantastyczny

Epizodyczność dzieła – epizodami możemy nazwać opowieść Grzegorza czy epizod z Wiolettą.

Występowanie postaci fantastycznych i scen nadprzyrodzonych – do takich należą czarownica, diabeł, niewyjaśnione samobójstwo Kordiana.

Kompozycja otwarta dzieła – sceny nie są ściśle powiązane, nie wiemy, jak Kordian przeżył, jak znalazł się w Europie, jak zakończyły się jego losy – powyższy układ oddaje wysepkowość kompozycji otwartej.

Niesceniczność – trudności, jakie stwarza utwór, gdy realizuje się go w teatrze; pomijając ruchliwość bohatera (co pociąga za sobą konieczność zmian dekoracji), ma ów dramat inne jeszcze kłopoty techniczne: jak np. przedstawić Kordiana na Mont Blanc rozmawiającego z chmurą, a potem unoszonego przez chmurę.

Obecność bohatera romantycznego – Kordian.

Przemieszanie scen fantastycznych i realistycznych, tragicznych i komicznych; tu przykładem może być rozmowa z papieżem i ze „źle wychowaną” papugą; realizm z fantazją miesza się, gdy Kordian przemierza pałac (Strach, Imaginacja, diabeł).

Swobodne łączenie elementów dramatycznych z epickimi i poetyckimi, a nawet tzw. integracja sztuk, czyli obecność w dramacie malarskich wizji, wpływ gatunków muzycznych (zwłaszcza opery i pieśni).

Swobodne łączenie monumentalnych scen zbiorowych (tłumy ludzi, pędzące konie na... scenie) z kameralnymi fragmentami lirycznymi.

Szekspiryzm dramatu – funkcjonuje w konstrukcji głównego bohatera w podobnym jak w Makbecie wątku czarownic, a także przyjęciu reguł dramatu szekspirowskiego, zrywającego z dramatem klasycznym.

Ważne motywy

- **Bohater romantyczny** – Kordian jest charakterystycznym przykładem bohatera romantycznego. Jest rozdarty, popełnia samobójstwo w związku z nieszczęśliwą miłością, walczy o Polskę.
- **Niezdecydowanie, strach** – bohater pragnie dokonać czegoś wielkiego, cały czas boi się jednak, że nie zdoła podołać oczekiwaniom. Okazuje się zbyt słaby.
- **Rozdarcie między czynem a niemocą** – Kordian chce działać, ma pomysły, jednak nie jest w stanie. Waha się, miotają nim sprzeczne uczucia i postawy.
- **Miłość do ojczyzny, patriotyzm, walka.** Postawy bohaterów wobec utraty niepodległości – Kordian z pewnością jest patriotą, kocha Polskę, ta miłość została mu zaszczipiona, gdy był dzieckiem i słuchał opowieści Grzegorza o wielkich czynach. Chce zaangażować się w walkę, uczestniczy w spisku, bierze jednak na siebie zbyt dużą odpowiedzialność. Ważna jest tu kategoria winkelriedyzmu, poświęcenia dla ojczyzny.
- **Jednostka a obowiązek historyczny** – Kordian staje w obliczu konieczności podjęcia decyzji – własne życie albo poświęcenie dla narodu.
- **Dojrzewanie** – *Kordian* to utwór o dojrzywaniu do czynu. Bohatera poznajemy jako chłopaczka popełniającego głupie samobójstwo, jednak w czasie swej wędrówki poznaje świat i dojrzewa do działania.
- **Podróż** – akt II opowiada o podróży bohatera, w czasie której poznaje zawiłości świata. Rozczarowuje się do ludzi i postaw. W Anglii uświadamia sobie, że światem rządzą pieniądze, we Włoszech, że nawet miłość kobiety można kupić. Spotkanie z papieżem rozczarowuje go, gdyż ojciec kościoła nie reprezentuje sobą wysokiego poziomu moralnego. Na Mont Blanc znajduje ideę swojego życia – winkelriedyzm.
- **Bunt** – Kordian to buntownik, samotny indywidualista chcący poświęcić się obranemu celowi (zabójstwo cara). Za bunt płaci wysoką cenę: ląduje w szpitalu wariatów, potem staje przed plutonem egzekucyjnym.
- **Szatan** – w utworze to Szatan wspomagany przez Diabły tworzy przywódców powstania listopadowego. Szatan pojawia się również pod postacią Doktora w szpitalu wariatów, gdzie tłumaczy Kordianowi, że jego idea była szaleństwem.

Sens kluczowego hasła – „Polska Winkelriedem narodów”

Hasło winkelriedyzmu głosi Kordian na szczycie Mont Blanc. Słowacki formułuje je jako własną, specyficzną, odmienną nieco od Mickiewiczowskiej koncepcję mesjanizmu narodowego. Myśl ta prowadzi do średniowiecznej historii Winkelrieda – rycerza szwajcarskiego, który w trakcie bitwy wbił sobie w pierś tyle wrogich włóczni, że przez wytworzoną lukę mogli przedrzeć się jego towarzysze. W ten sposób, poświęcając swoje życie, Winkelried umożliwił Szwajcarom zwycięstwo pod Sempach. Nazywając Polskę Winkelriedem, Słowacki stawia znak równości pomiędzy czynem rycerza a powstaniem listopadowym. Swój zrywem, według tej koncepcji, Polska skupia na sobie uwagę

mocarstw, zwłaszcza Rosji, tym samym umożliwiając innym uciśnionym narodom czyny niepodległościowe.

Na czym polega różnica między mesjanizmem Słowackiego a Mickiewicza?

- Mickiewicz przyrównywał Polskę do Chrystusa, ujmował to poświęcenie w kategoriach religijnych, nazywał zbawieniem świata – był to więc wymiar metafizyczny.
- Tymczasem Słowacki traktuje sprawę w wymiarze historycznym i politycznym, sprowadza ów mesjanizm na ziemię. Winkelried nie był Bogiem, dzieło Polski jest umotywowane politycznie, koncepcja pozbawiona jest elementu religijno-metafizycznego.

Polemika z Adamem Mickiewiczem w *Kordianie*

W *Prologu* – dyskusja na temat poezji – Słowacki odrzuca wizję głoszoną przez Mickiewicza. Trzy osoby pojawiają się kolejno na scenie ze swoimi koncepcjami poezji. Monolog na szczycie Mont Blanc. Kordian, na szczycie Europy, głosi: „Jam jest posąg człowieka, na posągu świata”. W swoim poetyckim natchnieniu podobny jest do Konrada, podobnie jak tamten, jest w stanie poruszyć kosmos siłą poezji. Lecz wykazuje także słabość, a nawet chwilami komizm takiej postawy. Niezdecydowanie ujawnia się w wahaniu: działać czy może na przykład rzucić się w „lodowe szczeliny”? Ostatecznie wysuwa propozycję „Winkelrieda”, która choć przypomina Mickiewiczowski mesjanizm, stanowczo prezentuje jego realniejszą, bardziej racjonalną wersję.

- Pierwsza Osoba *Prologu* – wyraża pogląd Mickiewicza – poezję mesjanizmu, poświęcenia wybitnej jednostki, jaką jest poeta, która to koncepcja przynosi w konsekwencji uśpienie biernego narodu.
- Druga Osoba *Prologu* – z kolei głosi postulat poezji tyrtejskiej (poglądy części emigrantów). Pozostaje w opozycji do pierwszej teorii, walczy, domaga się aktywności i czynu. Lecz i ta nie jest zwycięska.
- Trzecia Osoba *Prologu* – wyraża najprawdopodobniej pogląd Słowackiego. Jest to mit poezji jako „narodowej urny pamięci”, „kufra”, który przechowuje wartości narodowe, by wydobyć je i wykorzystać w sposobnej chwili.

Szpital wariatów – poddanie krytyce mesjanizmu – teorii głoszonej przez Mickiewicza. Doktor o satanicznym wyglądzie prezentuje dwóch wariatów, którzy uosabiają mesjanizm. Pierwszy wariat twierdzi, że jest krzyżem, do którego przybito Chrystusa – to on, nieszczęsne drzewo, poświęcił się, by unosić Zbawiciela. Wariat drugi, na podobieństwo mitologicznego Atlasa, utrzymuje na wzniesionym ręku niebo. Nie może ręki opuścić, bo wówczas niebiosa zwał się na ziemię i zniszczył ludzkość. Obaj obłąkani są mesjaszami i święcie wierzą w swoje posłannictwo.

Powstanie listopadowe w świetle *Kordiana*

Juliusz Słowacki, tworząc literacką rekonstrukcję spisku z 1829 roku – Kordiana – przedstawił swoje poglądy na temat klęski powstania listopadowego.

Słowacki doceniał wielkość tego zrywu narodowego – powodowanego wielkimi i szlachetnymi ideami. Cenił młodych powstańców za to, że ojczyzna była dla nich najwyższą wartością i byli gotowi poświęcić dla niej swoje życie. Cel – uwolnienie ojczyzny spod jarzma zaborcy – i prawdziwość patriotycznych uczuć powstańców biorących udział w spisku to argumenty w obronie powstania. Słowacki bowiem poszukiwał także źródeł klęski. Widział je w zjawiskach, takich jak:

Słabość przywódców

Największą tragedią powstania byli według Słowackiego przywódcy – można by rzec z piekła rodem. Żaden nie otrzymał pozytywnej oceny. W Przygotowaniu autor przedstawia proces stwarzania przywódców powstania przez diabły.

Niedojrzałość psychiczna pokolenia powstańców

Decyzja o udziale w spisku tworzy się w umyśle Kordiana pod wpływem kontaktu z piękną alpejską przyrodą i jest przede wszystkim wytworem jego wybujałej romantycznej wyobraźni, która, niestety, niewiele ma wspólnego z rzeczywistością. Także specyficzna, typowo romantyczna oprawa spotkania spiskowców w podziemiach kościoła św. Jana w Warszawie – maski, hasło, bliskość grobów królewskich – sprzyja podjęciu decyzji przez Kordiana.

- Generał **Józef Chłopiński**, choć ma ambicje godne Napoleona, nie ma jednak jego rozumu, jest stary i odizolowany od ludu, na którego czele staje – „dajmy mu na pośmiewisko, sprzeczne z naturą nazwisko”. Chłopińskiemu można zarzucić także brak umiejętności strategicznych, odwagi, energii, zdecydowania i przede wszystkim konserwatyzm.
- Księżę **Adam Jerzy Czartoryski**, przesadnie ostrożny i niepotrafiący realnie ocenić szans Polaków na zwycięstwo.
- Generałowi **Janowi Zygmuntowi Skrzyneckiemu** zarzuca brak odwagi, kunktatorstwo, powolność i niezdecydowanie, niechęć do akcji militarnych.
- Podobne zarzuty stawiają diabły **Joachimowi Lelewelowi** – z chwiejności przekonań wynika brak zdecydowania, przesadna ostrożność i przedkładanie teoretycznych rozważań nad konkretne działanie.
- Wśród przywódców powstania jest też zdrajca – generał **Jan Krukowiecki**, który po pertraktacjach z Rosjanami podpisał akt kapitulacji Warszawy. Wszyscy przywódcy powstania byli przerażeni ogromem zrywu, jego konsekwencjami i republikańskim charakterem – to też przyczyniło się do hamowania zapału narodu, który, odpowiednio pokierowany, mógł stanąć do walki i przyczynić się do zwycięstwa.

Niedojrzałość moralna spiskowców

Młodzi powstańcy byli zbyt słabi moralnie, aby móc stworzyć nową etykę walki. Ciągłe byli zniewoleni przez kodeks rycerski wykluczający możliwość walki podstępem. W ich umysłach

niepodważalność rycerskiej przysięgi i narodowa tradycja szacunku wobec króla zwyciężała nad nakazem bezwzględnej walki z zaborcą o niepodległość ojczyzny. Młodych ludzi przerażała także okropność czynu, którego mieli dokonać.

Spoleczna izolacja spisku

Słowacki podkreślał, że idea poświęcenia jednostki dla dobra ogółu tak naprawdę prowadzi do uniemożliwienia ogólnonarodowego zrywu, uśpienia społeczeństwa, a przecież tylko zryw ogólnonarodowy może doprowadzić do prawdziwego zwycięstwa. Wyraźnie o usypianiu społeczeństwa świadczy śpiew Nieznajomego-Szatana: „wy” idźcie spać, „my” weźmiemy sztylety. Choć cały lud warszawski jest wrogo nastawiony do zaborców, nie jest zdolny do jakiegokolwiek czynu. Jego aprobatę budzi nie prawdziwy czyn, ale pokazowa parodia czynu – skok Kordiana na placu Saskim.

Polityczna izolacja powstańców

Powstańcy-spiskowcy nie mieli konkretnego programu politycznego – Kordian chciał tylko złożyć siebie w ofierze, tak jak szwajcarski bohater z XIV wieku Arnold Winkelried, który podczas decydującej bitwy z uciskającymi Szwajcarów Austriakami skierował na siebie włócznie wrogów – zginął, ale poprzez swój czyn przechylił szalę zwycięstwa na stronę Szwajcarów. Młodzi nie byli zdolni sięgnąć po władzę, nawet zabicie cara niewiele by zmieniło, bo nie mieli żadnych planów, co zrobić dalej, tak naprawdę pozostawiliby pusty tron narodowi, żeby nim rozporządzał.

Wniosek

Słowacki najwyraźniej wystawia zrywowi, jakim było powstanie listopadowe, negatywną notę. Lecz – uwaga! – krytykuje przywódców i podział społeczeństwa, ukazuje bezsens działań jednostkowych i źle obliczonych, nie sam czyn patriotyczny. Patriotyzm młodych, ich pragnienie wolności jest tu ocenione jako bardzo wartościowe i szybciej wyczytamy rozgoryczenie z powodu, że taki entuzjazm został zmarnowany, niż krytykę działań młodej, powstańczej szlachty.

Kordian jako typowy utwór romantyczny

(Uwaga – nie dramat romantyczny, lecz utwór – owoc swojej epoki – to zakres nieco szerszy). W razie wymagania tematu, by wskazać cechy romantyczne, pamiętaj o tym, że:

- Główny bohater, wyobcowany i samotny, odczuwa chorobę wieku, czyli tzw. Weltschmerz – ból istnienia, przekonanie o złu istniejącym w świecie i bezcelowości życia. Jest podobny do [Wertera](#) Goethego, nosi też cechy Giaura Byrona, monologuje jak [Gustaw-Konrad](#), ale także jak Bajronowski Manfred na Jungfrau.
- Utwór podejmuje tematy typowe dla romantyzmu: wolność, miłość, wyobcowanie wybitnej indywidualnej jednostki.
- Utwór podejmuje temat poezji i poety – tak ważny dla romantyków.
- Tekst w wielu miejscach jest niejasny, tajemniczy, obfituje w sceny makabryczne, szatańskie.

Kordian to dramat romantyczny, najbardziej charakterystyczny gatunek epoki romantyzmu, jako taki:

- Zrywa z przyczynowo-skutkowym ciągiem wydarzeń, z zasadą trzech jedności typową dla dramatu klasycznego i Arystotelesowską zasadą mimesis.
- Sfera realna łączy się w nim z metafizyczną, pozaziemską.
- Akcja ma charakter fragmentaryczny: zamiast ciągu faktów – powiązane ze sobą epizody.
- Utwór, z założenia niesceniczny, czyli bardzo trudny do wystawienia w teatrze, ma kompozycję otwartą: nie wiemy, jak dalej potoczą się losy tytułowego bohatera.
- Główny bohater to postać silnie zindywidualizowana, wybitna, niezwykle wrażliwa i emocjonalna, wewnętrznie rozdarta, osamotniona, ale jednocześnie skłonna do buntu i zdolna do poświęcenia się w imię celów wyższych.

Kordian jako dramat o:

- niespełnieniu i rozczarowaniu światem
- wrażliwym człowieku zbrukany przez historię
- „duszy narodowej” Polaków i „duszy świata”
- odwiecznej walce dobra ze złem
- roli jednostki w dziejach narodu i kraju
- chorobie kuzynki (czyli Polski)
- poszukiwaniu w życiu celu i sensu
- niegodziwych czynach dokonywanych w imię szlachetnych idei

Konteksty:

(miłość, artysta, młodzież walcząca, bunt przeciw Bogu)

- Tyrteusz, *Rzecz to piękna* – walka za ojczyznę, patriotyzm
- William Szekspir, *Hamlet* – niemoc czynu
- Adam Mickiewicz, [III część Dziadów](#) – Kordian jest w pewnym sensie parodią Konrada.
- Adam Mickiewicz, [IV część Dziadów](#) – Gustaw popełnia samobójstwo z miłości.
- Johann Wolfgang Goethe, *Cierpienia młodego Wertera* – miłość i śmierć
- Johann Wolfgang Goethe, *Faust* – szatan, plan zawładnięcia człowiekiem
- Eliza Orzeszkowa, *Nad Niemnem* – postawy w obliczu walki o wolność ojczyzny
- Michaił Bułhakow, *Mistrz i Małgorzata* – szatan, dom wariatów
- Krzysztof Kamil Baczyński, *Z głową na karabinie* – młodość i konieczność śmierci za ojczyznę

Kordian to utwór:

- o niespełnieniu i rozczarowaniu światem;
- o wrażliwym człowieku zbrukany przez historię;
- o „duszy narodowej” Polaków i „duszy świata”;
- o odwiecznej walce Dobra ze Złem;
- o roli jednostki w dziejach narodu i kraju;
- „o chorobie kuzynki” (czyli Polski);

- o poszukiwaniu w życiu celu i sensu;
- o niegodziwych czynach dokonywanych w imię szlachetnych idei.

Dlaczego to ważne dzieło?

Drugi co do wagi polski dramat romantyczny. Wypowiedź Juliusza Słowackiego – drugiego wieszczki polskiego – dotycząca wolności kraju, powstania listopadowego, w którym udziału nie brał, i w sprawie polskiego społeczeństwa. Kordian jako typ bohatera stał się w polskiej kulturze wzorcem postaci romantycznej, według tradycji skupia też cechy typowego Polaka. Utwór Słowackiego dotyczył rzeczywistego wydarzenia, jakim była koronacja cara Mikołaja I na króla Polski w 1829 roku. Zdaniem autora konkretne wydarzenia miały być jedynie „szatą” dla ukazania głębszej prawdy – o charakterze Polaków i o ludzkiej duszy. Dzięki temu Kordiana uznaje się za jeden z trzech najważniejszych polskich dramatów romantycznych i choć w teatrze wystawiany jest rzadko, wciąż inspiruje historyków literatury do nowych odczytań.